

Elmélkedések

Fordította: Györffy Iván

Amerikában töltött két hetünk esztelenül gyors ritmusban folyt el. *Dave Robinson* otthonától, Kansasból végigkocsiztuk az Egyesült Államok keleti felét, egészen nyaralójáig, New Jersey állam egy Groton nevű kis helységéig. Dave volt az első makere-rei látogatóm, akitől meg mertem kérdezni, magammal vihetnék-e egy „barátnőt” a szafárra. A szóban forgó szafari a szokásos hétfégi szemle volt, a *McAdam* által előírt látnivalók végigtekintése, köztük egy murchisoni kirándulással. – Persze, hogy elhozhatod – felelte erre a magas, udvarias amerikai. Reggel a Makerere vendégházában úgy üdvözölte Nagyhaját, mintha régi ismerőse lenne: – Őszintén örülök, hogy társaságában tölthetem a szafarit! – biztosította. A sötétben nem láthatta jól, nem jött rá, hogy tényleg régi ismerőssel áll szemben, hiszen Mrs. Kelly számolatlanul írta *McAdam* nevében a leveleket Kansasbe, mindenekelőtt pedig megtette az ittlétével összefüggő intézkedéseket.

Masindi közelében egy galamb repült a szélvédőnek, és szilánkokra zúzta. Masindiben szerencsére szert tettünk egy műanyag szélvédőre. Ez volt a hétvége első kalandja. Dave és Mrs. Kelly mesésen kijöttek egymással. Ez egyiküknek sem esett nehezére, hiszen Dave jó humorú, sokat látott, minden középnyugati vonással rendelkező amerikai volt, Mrs. Kelly pedig biztosította a májpestétomot, a hideg sört, a süteményeket, a forró kávét, és a legkellemesebb fajtájú állandó csevegést, amely olyannyira alkalmas a nagyra becsült vendég elkényeztetésére. Ennek következtében éppen neki szólt Dave amerikai, kansasi meghívása, s autójának átengedése a fél Államokon.

Amerika vele született gigantizmusa mély benyomást gyakorolt Asszonyomra – most már így neveztetett –, a táj mérete, legyen szó akár Missouri síkjáról, Allegheny hegyeiről vagy Pennsylvania erdeiről, Aderondacks tavairól, az utak ehhez illő nagysága, a benzinkutaké, autóké, teherkocsiké, üzleteké és motelágyaké, a hamburgerek, palacsinták és fagyaltok mérete. Asszonyom otthon érezte magát Amerikában. Megmutattam neki Dél-Indianában az Ohiót, s a folyót egészen Cincinnatiig követtük. Megmutattam neki a rejtélyes indián tájszobrászok által ittfelejtett kígyózó lankákat Dél-Ohio rétjein. Áthajtottunk Kelet-Kentucky magányos völgyein, Vermont és New Hampshire különös városkáin. Élveztük a közös utazást. Asszonyom ideális útitárs volt: kíváncsi, érdeklődő, fáradhatatlan, talpraesett, találékony, kalandvágyó. Magunkba szívtuk a tájból, emberekből, épületekből, műemlékekből, eseményekből áradó benyomásokat. Még madarásztunk is, nálunk volt egy könyv – Asszonyom sosem utazott volna madarász-könyv nélkül –, meg egy távcső. Boldogok voltunk.

Asszonyom egyenesen hazarepült Kampalába, én megálltam Londonban, hogy beköszönjek *John Ellis*-nek, és hogy megismerjem bimbózó, szellemdús, kedves feleségét, Joant. Ezt követően felkerestem *Ellermierék*-at, akik – szegény, kultúrától megfosztott afrikaiak! – színházba vittek bennünket. Bonnban *Dr. Hessberger* készségesen belement, hogy zambiai tartózkodásom idején is élvezzem a DAAD-ösztöndíj előnyeit. A praktikus Hessberger úgy vélte, nem rossz úttörője a német kulturális és ipari befolyásnak egy új orvosegyetemen felálló, alapítványi tanszék. „Még

ha az UNZA nem annyira híres is, mint a Makerere. Néhány német már van Lusakában. Amikor a minap az UNZA-val kapcsolatban tettem jelentést a testületnek, az elnök azt sem tudta, hol van Zambia...!”

Nürnbergig vonaton utaztam. Jól ismertem a vonalat. A Rajna-völgy, a Lorelei, a hegyek tetején megannyi kis vár, a szőlők. Frankfurt. Hányszor, de hányszor találkoztam barátokkal ebben a hatalmas, sűrű, zajos, huzatos városban! A háború végétől eltelt 24 év során megszámlálhatatlanul sokszor tettem meg a Nürnberg–Frankfurt útvonalat – elsőként Dövi-vel a hadifogoly-táborból való kiszabadulás után az ellenkező irányban. – Szabaduljunk ki Hamburgba! – ajánlottam Dövinek. – Miért pont Hamburgba? – Hogy világot lássunk! – Világot láttunk: romvilágot, életteleniséget, pusztítást. A következő alkalommal akkor utaztam erre, amikor a Ruhr-vidékre indultam bányászni, 21 évvel ezelőtt, közvetlenül 1948-as magyarországi szökésem után. Ezt követően még sokszor ingáztam ide-oda a vonalon. Amikor Düsseldorfban laktam, Edith a gyerekekkel pedig Bajorországban, kéthavonta egyszer ezen az úton jöttem hálókocsival, főnököm, Bross nagy bosszúságára, aki úgy gondolta, nyolchetente négy nap távollét a hivatástól felér a hippokratészi eskü megszegésével.

Ashaffenburg. Russman, Hanke misszionárius diáktársa innen való. Annak idején rendszeresen látogattam Russmant. Rokonszenves fickó volt. Özvegy édesanyjának volt egy hentesüzlete. Állandóan kolbással tömött engem, végül már egy falatot sem bírtam lenyelni.

Würzburg. Ó, igen. Annak az olasz nevű örült fickónak a híres kis színházával a kültelken, ahol lekéstem az utolsó buszt, és a színpadon kellett aludnom. Ahol találkoztam azzal a barna hajú, romantikus szépséggel, hogy is hívták...? A Residenzbe vitt, hogy meghallgassam az *Eroica*-t. Balthasar Neumann építménye jól illett Beethovenhez, és őhozzá is.

Nürnberg. Tizennégy évvel ezelőtt taxisofőr voltam itt. Már elvégeztem az egyetemet, de az orvosok a taxisoknál kevesebbet kerestek. Még megvan az a régi bódé! Minden este ott vettem szendvicset és kávéját. Amikor az öreg hölgy messziről meglátott, már készítette is a szendvicsemet. – Tegnap szalámisat evett, most egy finom sonkásat csináltam! Hogy megy az üzlet? Hogy van a család? Mikor kezdi már el a doktorkodást?

Ezúttal át kellett szállnom Nürnbergben. Neumarktba mentem Edith-hez. A kisvasút lassan kapaszkodott fel a domboldalakra. Annak idején rengetegszer mentem át Neumarkton vonattal vagy kocsival.

Csupán egyszer volt itt valami dolgom. Gyorsan vezettem a taxit, az autó leszaladt az úttestről, átrepült a töltésen, egy gazda háza felé zuhant, végül egy szénaboglyában kötött ki. A biztosítás mindent fedezett, mégis a neumarkti bíróság elé kellett járulnom, mivelhogy összetörtem egy mérföldkövet is, márpedig ez az állam tulajdonát képezte, én viszont nem jelentettem be a kárt.

Nehéz volt a szívem. Imádtam Asszonyomat. Vele könnyű volt az élet, ő mindig kiegyensúlyozott volt. Sosem szeszélyeskedett, kiszámíthatóan viselkedett, és mindig annyira kedves volt velem. De Edith-et is szerettem. Szerettem a hajdani nehéz évek emlékét, rendületlen támaszát, amikor keményen kellett dolgoznom. A baleseteket. Amikor a fejszerűlésem után ápolt. Azt, ahogy minden este kikísért a taxihoz, a reggeleket, amikor vajas kaláccsal fogadott, hogy erős maradjak. Rajnai emlékeinket. A felfedezéseket. Ahogy az egyik román templomot vagy kolostort a másik után néztük meg, míg Köln, Aachen és Xanthen között mindet nem láttuk. Amerikát. És végül Fort Portalt, a Fort Portal-i csodálatos, békés együtltét.

A vonat megállt a neumarkti állomáson. Nagyon rossz volt a lelkiismeretem, nagyon félttem, s már hét hónapja nem találkoztam Edith-tel. Levelei rövidek, feszültek és tényszerűek voltak. Edith az állomáson várt rám. Ami azt illeti, korrektül viselkedett. Haza vitt. Bevezetett a lakásba. Nem tett fel kérdéseket. Munkájáról beszélt, a fogásatról, a gyerekekről és iskoláikról. Nem mutatott érzelmeket. Nem vádolt semmivel. Nem kiabált velem. Igyekezett közömbös lenni. Egy szót sem ejtett a jövőről.

Másnap reggel csöngetett a postás. Én éppen a konyhában kávéztam. Edith bejött, és egy nagy borítékot dobott az asztalra. – Igazán megkímélhető volna ettől – kiabálta, és becsapta maga mögött az ajtót. A levél Kampalából jött, Asszonyomtól. A borítékban ott volt az elmúlt háromheti összes postám. Az egyik levél az UNZA-tól érkezett, Dr. Youngtól. „Sebészprofesszorral” és „a sebészeti tanszék vezetőjévé” történt kinevezésem, az aláírandó és vizszaküldendő szerződés és számos egyéb papír, köztük a gazdasági vezető visszaigazolása a javadalmasztásokról. Hallottam Edith csapkodását a szomszéd szobában. A seprűre zúdította minden haragját. Bementem a szobába a kinevezéssel a kezemben. – Ide figyelj! – szóltam rá. Elolvasta. Lehanyaglott a kanapéra. Sírva fakadt. Zokogott. Egy szót sem szólt.

A hétvégére hazajöttek a gyerekek. Amikor Edith azt mondta nekik, „apátokat professzorral neveztek ki Lusakába”, nem nyilvánítottak véleményt. Sétálni

mentem Andreasszal. – Mikor és hogyan akarsz Lusakába menni? – Azt hiszem – mondtam, és megnyomtam a hangsúlyt –, december végén kell mennünk. Nem láttuk előre a dolgot. Meg kell szerveznünk. Asszonyom jól ért ehhez. – Ha elmész, veled mehetek? Elmehetnék, mondjuk, karácsonykor, és aztán visszajöhetnék Lusakából. – Meglepődtem. Boldog voltam. Andreas, az én kicsi barátom, eljön Kampalába, velünk tölti a karácsonyt, velünk autózik Lusakába, szinte hihetetlen. – Mit szól a mama? – Ez az én dolgom, rám fogja hagyni, nagyon rendes, sosem fog elválasztani minket egymástól!

Kölcsönvettem Edith kocsját, és fölhajtottam az erdőbe Nellyvel. Sétáltunk egyet. Letelepedtünk a fűre. Neumarkt előttünk terült el a völgyben. – Mrs. Kellyvel fogsz élni? – kérdezte tőlem. – Igen. – Jól meggondoltad, papa? – Igen. – Rendben, csináld, ahogy neked a legjobb. Majd meglátogatlak.

Fufu dühös volt. Kiabált. Szökéssel vádolt, rosszhiszeműséggel, nemtörődomséggel, hűtlen elhagyással. Igyekezett pártjára állítani a többieket is. Ők nem szóltak bele. Edith közbelépett. Azt mondta Fufunak, ha Afrikában akarok karriert csinálni, ám legyen. Ő Németországban marad. Asszonyomat nem említette.

Örültem, hogy mehetek. Sóvárogtam Asszonyom után. Ugyanakkor szörnyen éreztem magam. Megkérdeztem Edith-et, milyen körülmények között gondolja úgy, hogy csatlakozik hozzám Lusakában. Semmilyen körülmények között, mondta. Edith vitt ki a vonathoz. – Az a nő is veled megy Lusakába? – Azt hiszem – feleltem.

Visszatértem Kampalába. Asszonyom átalakította a ház környékét, minden teljesen másként festett. Beható vizsgálódásokat végzett, kiismerte, hogyan kell anyagokat és állatketreceket lusakai és kampalai címekre eljuttatni. Egész térképgyűjteménnyel rendelkezett. – Uram – szólt hozzám. – Azon gondolkodtam, az én kedves emberem elvisz-e engem a Liembán egy kis vízi túrára? – Mi az a Liemba? – Egy kedves kis hajó, a Tanganyika tavon közlekedik a

tanzániai Kigoma és a zambiai Mpulungu között, karácsony után fut ki, megérdeklődtem!

Asszonyom mindent elrendezett. Semmiért sem kell aggódnod, kötötte a lelkemre. Örült Andreas jöttének. „Milyen okos, független gondolkodású úriember” – fűzte hozzá.

Aláírtam a szerződést. A Makererén felmondtam. Üdvözölték lusakai kinevezésemet. Ugyanakkor a lusakai egyetem kinevezte Gordon Cookot, egy másik Makerere orvost a belgyógyászat professzorának. Néhány fiatal orvos velem kívánt tartani. Írtam Nalumangónak, arra kértem, intézkedjék Kulwant Bhangoo – legértelmesebb diákjaim egyike – ügyében, akit asszisztensemnek szemeltem ki.

Kívülről minden tökéletesnek látszott. Negyvenéves voltam és sebészprofesszor, továbbra is Afrikában kívántam maradni, s együtt éltem egy nagyon szép, nagyon kedves hölgygel. A gyerekeim a jövőben is meglátogatnak majd, mint eddig. Andreas a barátom marad. A németek teljes német professzori fizetést fizetnek nekem. A zambiaiak szintén sok pénzt adnak a gyerekek iskoláztatására, a költségekre.

Legbelül azonban igen bizonytalanul éreztem magam. Problémákkal, politikai természetű problémákkal számoltam Lusakában.

Önéletrajzának első kötetében a Magyarországon született, Németországban és Amerikában tanult sebészprofesszor, Löffler Imre kalandos élete öt sűrű évének történéseit rögzíti: egy ugandai missziós kórházban és a Makerere Orvosi Egyetemen töltött időszakot. Az életrajz fejlődésregényként olvasható, amelyben a főszereplő megküzd a tudás megszerzésének nehézségeivel, jelentős utat tesz meg a természet és kultúra kapcsolatának megértésében egy Európától távoli világban, szembesül saját emberi erényeivel és gyengeségeivel a barátság, a szerelem, a házasság kötelékeiben. A fejlődésregény hátterét Uganda, Afrika gyöngyszeme adja zöld dombjaival, szavannaival, a hófödte hegycsúcsaival, egzotikus nagyvadjaival, és különleges madaraival. A mellékszereplők között feltűnnek a Löffler család tagjai, barátai, ismerősei, látogatói, a professzor egyetemi kollégái, hivatalos vendégei, és sok-sok ugandai a legkülönbözőbb törzsekből.

A könyv nem szabályos napló, amely általában kronologikus rendben tárgyalja a szerző életének fordulatait. A szerző harminc évvel az események után veti papírra emlékeit, elsősorban azokat a tapasztalatokat, amelyek az új környezetéhez való alkalmazkodásról szólnak. Ez a környezet a hatvanas évek Afrikája, amely éppen felszabadul a gyarmati birodalom alól, és amely megbirkózni igyekszik a fejlődés, a függetlenség, a nemzetépítés követelményeivel és lehetőségeivel a hidegháború éleződő konfliktusai közepette. Ebbe a környezetbe próbálja elhozni a maga technológiáját és tudását a fehér ember

Amikor McAdamnek leírtam a rám váró szituációt, megcsóválta a fejét. – Légy óvatos! Figyelj! Ne beszélj túl sokat! Mindenkiel legyen barátságos, még akkor is, ha ki nem állhatod az illetőt! – Tisztában voltam vele, hogy a sebészi munka sem lesz könnyű. Egyedül Stuart és Carruthers tűnt olyan sebésznek, aki érti a szakmáját. Gold nem tett rám nagy benyomást. Nwokolóval szemben pedig fenntartásaim voltak. Más? Maurice King jó, de valahogy mindig eléri, hogy megsértsen mindenkit. Itt a Makererén azt hiszik, örült. Ugyanakkor a Makererén már számos hírneves örült fordult meg, az örültség tehát nem számított szégyenletesnek. A középszerűség igen. Lusaka messziről büzlik a középszerűségtől. Törk talán kiváló anatómus, de más láthatólag nem érdekli. Nulaman-gónak jó feje van, és jó szándékú is, de talán gyenge.

Goma? Semmi esetre sem középszerű. Van valami hátulütője? Valódi segítség lesz? Tonny Gaymer rendben. Legalább valakivel viccelődni lehet. A sebészet. Nem szeretem a csontokat, mégis rám tartozik majd az ortopédia és a traumatológia is. Tanulnom kell újból, csontsebészetet, traumatológiai ellátást és még sok egyebet. Mulagóban én voltam az első, aki jobb májlebenyt metszett. Portokavális áthidalásokkal is foglalkoztam. Érsebészeti beavatkozásokat végeztem. Bhangoo elmondta nekem, hogy a hallgatók és a műtőszemélyzet véleménye szerint én vagyok a legmerészebb, és egyúttal legszerencsésebb sebész Mulagóban. Nem voltam mindenkor szerencsés. Időnként túl gyors, túl alkalmoszerű voltam, túlzottan bíztam magamban. A komplikációk számbavételekor hajlamos voltam a hitetlenségre, a nyilvánvaló tények figyelmen kívül hagyására. Vitatkoztam Craven-nel. Egyszer-egyszer nagyon melléfogtam, és a páciens az életével fizetett érte. Tisztán emlékszem az egyik ilyen alkalomra, és Craven arcára is, amikor beszámolt nekem a történetéről.

Másfelől elfogadható sebésznek tartottam magam, noha alapvető tudományos ismeretek részleges hiányában. Jelentős energiát fektettem a tanulásba és a rések szisztematikus betömésébe. Két év alatt iszonyatos mennyiségű dolgot tanultam. Megtanultam, hogyan kell tanulni, hogyan fogadjam magamba és használjam fel a tudást. A tudáshoz való hozzáállásom tekintetében tudós lettem, a gyakorlatban orvos maradtam, s kezdtem kifejleszteni magamban az egészséggel, betegséggel, fejlődéssel, társadalommal kapcsolatban általánosan elfogadott dogmákkal szembeni szkepticizmuson alapuló filozófiát. Cisztercita nevelésem segített fellelnem az iskolába lépésem óta eltelt 35 évben megszerzett különféle tudás-nemek és ismeretek közötti párhuzamokat: a fizika, a fizikai földrajz, a biológia és a környezetben elemében keresztül-kasul kapcsolódott történelmi, szociológiai, valamint művészeti és irodalmi ismereteimmel. Orvostani, egészségügyi, a szükségben szenvedőkkel szembeni felelősségről vallott nézeteim tudásom bizonytalanul összerótt kontinuumában fészkeltek. Egyre nőtt elragadtatásom a reneszánsz idők humanistái, az *Uomo universale* iránt.

Biztosan Afrikában kívántam-e maradni? Igen. Afrika fogva tartott. Vergilius nápolyi sírkövébe vésettek e szavak: „...calabri capuere...”, Calabria foglya; Calabriáé, ahol Vergilius alkotóéletét élte. Afrika rabul ejtett. Mérete, helyrajza, égboltja felhői, égzengései, hegyei, szavannája, vadai, madarai, folyói, tavai és mocsarai. Itthon voltam.

1969-ben már az afrikai néppel, emberekkel is ott-honosan éreztem magam. Sokukat kezdtem megkedvelni. Kezdttem megérteni az életüket. Afrikában kívántam maradni. Ugyanakkor tudtam azt is, Németországban könnyebb életem lehetne, kevesebb munkám, kisebb felelősségem, több pénzem és szabadidőm. Minél jobban belegondoltam, annál kevésbé vágytam visszatérni Németországba. Szerettem dolgozni. Szerettem a felelősséget. Szerettem nehéz dolgokat megoldani. Szerettem kitalálni és rögtönözni dolgokat. Úgy éreztem, szabályaival és megkötéseivel az európai életmód megfojtana engem. Itt, Afrikában azon kiválasztott vezetők közé tartoztam, akiknek a vállán nyugodott a földrész betagozása a modern világba. Reményeket tápláltam. 1969-ben a földrész jövőjét rózsásnak hittem. Átmeneti megbicsaklásnak tartottam az ugandai helyzetet, a feszültséget, Obote növekvő hatalmát, az önkényuralmi kilátásokat.

Voltam Ruandában, Malawiban, Zambiában, Kongóban, Ghánában és az Elefántcsontparton. Láttam a gyarapodó gondokat, a nyugtalanságot. Mégis úgy gondoltam, a feszültségek átmenetiek, a hatalmon lévők egyéni hibáinak köszönhetőek. Lassan csontosodó világnézetemben nem fedeztem fel semmiféle mintát, jellemző irányvonalat, és képtelen voltam beleilleszteni a korabeli történelmet, még kevésbé a politikát. Az általam rendszeresen olvasott egyedüli információforrás a *Newsweek* volt. A *Newsweek*-et azonban teljes egészében lekötötte a hidegháború. George Ball és az Allsopok kommentárjai nyelvi értelemben lenyűgöztek, de nem segítettek a körülöttem történő dolgok megértésében.

Egészséges voltam. Erősen dohányoztam, meglehetősen mennyiséget ittam, ám látszólag egyik sem befolyásolta a teljesítményemet. Még mindig 50 métert tudtam egy huzamban úszni a víz alatt, lélegzetvétel nélkül – ez a Düsseldorfban Hartman barátomtól és kollégámtól átvett módszer volt az én külön bejáratú egészségmérce. Hartman és én alapítottunk egy vita- és sörivő kört. Sokan akartak csatlakozni hozzánk. Hartman kitalált egy felvételi vizsgát. Az illetőnek meggyőző módon elemeznie kellett egy regényt, két liter sör elfogyasztása után csukott szemmel egyenesen kellett járnia, anélkül, hogy megtántorodna, s végül 25 métert kellett víz alatt úsznia. Makerere medencéjében hajnalban én még mindig ötvenet teljesítettem. Kevés alváásra volt szükségem, át tudtam olvasni a fél éjszakát. Kellemesen éltem házamban Asszonyommal, aki mindenben rajta tartotta a szemét. Elkényeztetett. Soha korábban nem et-

tem még annyi érdekes ételt. Kiváló borokból álló készletet állított össze. Személyesen készítette a reggeli kávémat. Kiválasztotta az ingemet és nyakendőt. Mielőtt kiengedett volna a házból, megfésült.

Az ember azt gondolná, minden okom megvolt az elégedettségre, a boldogságra. Nem voltam az. Egyetlen gondolat foglalkoztatott: valóban lehetséges, valóban helyes, hogy Asszonyom velem jöjjön Lusakába? Nem akartam elválni Edith-től. El sem tudtam képzelni ilyesmit. Anyám értékrendszerében a válás a leghitványabb dolgokkal ért fel. Elvált ember a háború végéig be nem tehetette lábát a lakásunkba. Amennyire tudom, anyám sosem fogott kezét elvált emberrel. Igaz, Buda ostroma alatt az óvóhelyen

összebarátkozott egy elvált asszonnyal. Amikor a háború után hazatértem, és bemutatott ennek a hölgynek, a bemutatást körülményes erkölcsi okoskodással vezette elő, amelyben igyekezett kimagyarázni a hölgy válásának, hogy úgy mondjam, passzív, semmiképpen sem általa előidézett válásának körülményeit.

Azon elvek szerint, melyekben nevelkedtem, sok szempontból bűnös voltam. Állandó halálos véték állapotában leledztem. A társadalmi rend alapján, ha nem is vétkes, de helytelen módon éltem. Feleségem volt és családom, ugyanakkor együtt laktam egy szintén házas, gyerekekkel – bár örökbe fogadott gyerekekkel – rendelkező nővel. Mit tehetnék? „Ki állja útját valaha is, / hogy férje fiatal nőkre vággyék?”¹ Asszonyom felolvasta nekem Lawino énekét.² Most már ő volt az egyetlen nő, akire vágytam.

Az ugandai öt év során a valláshoz való viszonyom gyökeresen megváltozott. Bizonyos voltam benne, hogy az istenek, Isten, az ördögök, az angyalok, a rosszlelkek, összességében a vallási hiedelmek emberek találmányai. Értettem, miért találták ki: végső soron a halál és a szenvedés indoklására. Ennyit általában minden vallás tartalmaz. Más tekintetben különböznek. Az egyik alapvető különbség a sokistenhit és az egyedüli Istenbe vetett hit között áll fenn. A legkövetkezetesebb monoteisták a zsidók, kisebb

mértékben az iszlámhívók. A keresztényeknek ott van a Szentháromság. Ezt a Kelettől kölcsönözték, s ügyesen vegyítették egy új istennel: ötvözetet, amalgámot hoztak létre, a jó öreg Jahvébe beledolgozták a Szentlelket és a rejtélyes Fiút.

A másik alapvető különbség a hitek rugalmassága. A három nagy vallás, a judaizmus, a kereszténység és az iszlám mindent írásba foglalt, a többi sok ezer ellenben nem. Az írásba foglalás önmagában óriási problémát jelent. Amikor megváltozott a környezet, a kultúra, a szent könyvek nem engedték a vallást is változni. Innen eredeztethető az eretnekesség, innen a katolikus egyház képmutatása, álokoskodása. A puristák eretnekek lesznek, a liberálisok

és a hipokriták pedig kimagyarazzák a különbözőségeket. A katolikusoknak a dogmához való fanatikus ragaszkodása a legrosszabbra vezet, gondoltam én.

Érdekes módon a dogmatizmus legvégső megerősítése, a pápa csalhatatlanságába vetett hit nem olyan régi eredetű, minden valószínűség szerint válaszként született a fizika látzólag változhatatlan törvényeinek felfedezésére. A vallás, a katolikus hit tudományként való tálalása természetesen ősbib. A dominikánus rend igazi célja a katolikus dogma megvédése volt. Aquinói Szent Ta-

és a nyugati orvostudomány. Löffler nemcsak a misszionárius megkérdőjelezhetetlen jóhiszeműségével mozog ezen a terepen, hanem megpróbálja megérteni e misszió hatásait is, a jóhiszemű segítőakciókban elkerülhetetlenül megbújó esendőséget és gyarlóságot is.

(Löffler Imre bevezetője nyomán)

Craven, John – Löffler Imre első asszisztense a Makererén, aki egyik legkedvesebb barátjává is vált.

Dövi – Löffler Imre közeli barátja 1944–1948 között, akivel közösen éltek át a háborút, a gyűjtőtábor, és a háború utáni éveket Németországban.

Ellermeier, Horst és Ingrid – orvosházaspár Düsseldorfból, Löffler Imre kollégái az egyetem elvégzése után.

Ellis, John – a London Hospital Medical School dékánja, korábban a Royal Commission of Medical Education titkára.

Hanke – német misszionárius orvos Tanzániában, Löffler Imre egyetemi diáktársa Regensburgból.

Hessberger Dr. – a DAAD vezető tiszviselője, az Afrikában dolgozó német tudósok kiküldetéséért felelős.

Mc Adam, Sir Ian – Kelet-Afrika-szerte ismert sebészprofesszor, osztályvezető orvos, Löffler Imre mentora.

Robinson, David – sebészprofesszor a Kansasi Egyetemről, vendégprofesszor a Makerere Egyetemen.

más *Summá*-ja az első nagy, átfogó eredménye ennek. A skolasztikus mozgalomnak hasonló feladatot szántak: filozófiai érvekkel segíteni a hitet. A baj csak az volt, hogy sok skolasztikus jobb filozófus lett, mint teológus vagy dogmatikus. William Occam vagy egy hozzá hasonló gondolkodó nélkül például tudomány sem létezne.

A reneszánsz és a humanizmus könnyen ledöntötte volna az egyházat. Talán nem a reneszánsz gyermekeinek (vagy fattyainak?), Husznak, Luthernek, Zwinglinek, Kálvinnak köszönhető az egyháziasság elfonnyadása? Ám a korai nacionalizmus zászlaja alá gyülekező, a nemzeti nyelvet átvevő és a népnek hirdető protestánsok tribunusok, Marius és Sulla voltak. A hit, a katolikus vallás, az egyház tovább élt, mivel Dél-Európa Írországtól Magyarorszá-

gig az Észak ellen fordult. Annak, aki valaha is Írországba, Spanyolországba, Olaszországba vagy Magyarországra látogatott, nyilvánvaló, hogy az ellenreformáció mennyire visszavetette a politikai, társadalmi, gazdasági, kulturális és tudományos fejlődést. Az ésszerűség a vesztfáliai béke után talált magára, amikor a kellemetlenné vált vallást félretolták. Amikor a francia forradalom tévelygéseit következtében új erőre kapott a szigorú szekularizáció, restauráció következett, s ismét megpróbálta megbéklyózni a racionalizmust és haladást. Ám az Occamre, a reneszánszra, a felvilágosodásra és a racionalizmusra alapozott ipari forradalom olyan érvekkel állt elő, amelyeket már nem lehetett kimagyarázni. A Vatikán a saját kezébe vette ügyét. XIII. Leó pápa „Aeterni in his Patris” kezdetű enciklikája megpróbálta befolytozni a hit és az ész közötti rést. Szükségszerű volt a pápa tévedhetetlenségének kinyilvánítása, különben az ész túl messzire menne, és megkérdőjelezné a dogmát. A dogma keretein belül az egyház meglehetősen rugalmasságot mutatott. Megengedte, hogy a teremtést a modern kozmológia fényében értelmezzék. Egy feltétellel elfogadta az evolúciót: valamilyen módon az Úrnak kellett személyesen beindítania a folyamatot. (Képzeld el a Sixtusi kápolnát Ádám helyén egy *Australopithecus*-szal.) Megengedte, hogy a tudomány belépjen a szentek szentjébe. Ott voltam egy jezsuita szemináriumon, ahol Stelzner atya komoly képpel elnökölt egy vitán, ahol azt firtatták, vajon Jézus szűznemzéses, fél kromoszómaszámú (haploid) volt-e – ez volt-e a csoda lényege –, avagy diploid, s ez esetben a csodát a másik 24 kromoszóma megmagyarázhatatlan hozzáadása jelentette. „Az atyjától származtak ezek” – állította Stelzner. A modern egyház a Szent Könyv megengedte rugalmasság határain belül addig ment el, ameddig lehetett.

Ami az ésszerűséget illeti, a keresztény eretnekek, az anyaszentegyház tékozló fiai a szélső helyeket foglalják el. Jobb oldalon vannak a különféle fundamentalisták és kreacionisták, akik – jóllehet Cadillacben ülnek, bikatülköt és videót használnak – megrekedtek egy Giordano Bruno előtti állapotban. A szórszálhasogató bal pedig kedves kis mesék gyűjteményévé redukálja a Bibliát, erőfeszítéseit a templom utáni teadélutánokra összpontosítja.

A Bibliával igazán nincs semmi gond! Régi keletű az a kis örültség, amely beszívárgott János evangélista Patmoszra emelkedésével; az *Apokalipszis* kész pszichiátriai esettanulmány. Az Ótestamentum számos könyve igen irodalmi: az emberi állapotot írják

le, mint Joyce *Ulysses*-e, Dante Pokla, a Gilgames-eposz, a bennszülöttek meséi vagy a magyarok Cso-daszarvas-legendája. Az evangélisták még akár bölcsebbnek is tekinthetők, mint amilyen *Szókratész védőbeszéde*, az *Énekek éneke* szebbnek, mint a Montparnasse költői által szerzett bármely alkotás.

Az Ótestamentum egyes részeinek további érdeme, hogy a földművelés forradalmának kezdeténél ragadják meg az ember önfelfogását. A természet-hez, környezethez fűződő kapcsolatunk legjobb leírása Noé szövetsége. Menj, sokasodj, népesítsd be a földet, hajts uralmad alá minden élő dolgot, hogy féljenek és rettegjenek téged! A szövetség eredményét saját szememmel láttam: a George-tó 7000 halott vízilova a tanú. Láttam, hogyan adják meg magukat az erdők a szövetségnek, és megfigyeltem, miként rettegi minden élőlény az embert.

Úgy véltem, Noé szövetsége fölött eljárt az idő. Új szabályrendszerre van szükség. A vallások nem képesek egyetértést hozni. Magunknak kell egyetértést teremtenünk. Ehhez pedig az észhez kell fordulnunk. Egy dolog egy érthetetlen Jahve akaratának engedelmeskedni, megkötözni saját gyermekedet, készen arra, hogy feláldozd, és egész más egyetértést szerezni a *hominibus sapientibus* között az új szabályokról. Mivel az emberi állapot az emberré válás kezdetétől a vadászó-gyűjtögető időszakon át a földművelés forradalmáig, az ipari forradalomig, az atomkorszakig változatlan marad, az egyezmények mindig tökéletlenek, néha ostobák, még gyakrabban alkalmazhatatlanok lesznek.

Az egyezésnek a rosszat is számításba kell vennie. Ez az az elem, amiben a Kelet és Nyugat, az Észak és a Dél különbözik egymástól. A gnózis, a manicheizmus, a sátánizmus minden formája a Kelet és a Dél találománya. Noha mindenféle kevert alakban továbbra is előzönl a Nyugatot, az – s még inkább az Északnyugat – úgy tartja, két egymással ellentétes igazság egyidejűleg nem állhat fenn. A középkori egyház nagy eredménye volt – az iszlám el nem ismert segítségével – az antik és az akkori modern összebékítése. Meglehet, Aquinói Tamás más okokból kifolyólag cselekedett ekként, számára a filozófia vég-eredményben a teológia szolgálólánya (*ancilla*) volt csupán. Módszerében mégis megvilágította a Nyugatnak, hogy az igazság, a jóság és a szépség egyek.

Én, az újpogány, szenvedélyesen hittem az igazság és szépség egységében, és azt is vallottam, a rossz nem más, mint eltévelyedés. Úgy gondoltam, a természetben nem létezik rossz. Az orrszarvú, amelyik harcban megöli társát, nem gyilkos, a zsákmányát

megfojtó oroszlán, az antilopot elnyelő pítón, a szomszéd fiókáit elcsenő strucc, a szövőmadár fészkebe tojó kakukk nem rosszak. A betegség nem rossz. Még a halál sem az. Úgy gondoltam, az élet lelassítja az entrópiát, így tréfálja meg a termodinamika második törvényét. Úgy hittem, a kultúrát az ember alkotta, agyunk terméke, melybe az evolúció programozta a nyelvet. Azt hittem továbbá, hogy a rossz is emberi készítmény. Hogy pontosan mi is a rossz, nem tudtam, képtelen lettem volna meghatározni magamnak, de úgy véltem, valahogy a tulajdonnal és hatalommal áll kapcsolatban. Úgy hittem, kétféle rossz létezik: az egyik valóban az, a másikat csak úgy képzeljük, s a legtöbb emberi konfliktus az utóbbiból keletkezik.

Hát ez volt az én filozófiám negyvenéves fővel. Szerettem azt hinni, e filozófiát annak köszönhetem, hogy Afrikában élek. A következő volt ugyanis afrikai tartózkodásom négy alapvető tapasztalata. A természet számomra elvesztette azt a sötét, különös, fenyegető erejét, amely a Grimm-mesékben az erdőt jellemzi. Felfedeztem magamnak a környezettant, az élet hálóját, az egymáshoz illeszkedést, egymásrautaltságot, s megtanultam becsben tartani az egyes fajok, s nemkülönben az egész mindenség szépségét. Legalább annyira fellelkesített az első vírus megpillantása az elektronmikroszkóp alatt, mint a Bwambardőség fehér lábú szarvcsőrű madaráé.

A második dolog, amit először Afrikában értettem meg, az Noé szövetsége. Az erdők kiirtása, a medve és a farkas kipusztítása Európa jégkorszak utáni lakosainak civilizációs tevékenységéhez tartozott. Ez a tevékenység Amerikában és Ázsiában is tovább folytatódott. Afrikában tanúja is voltam. Dél-Németországban számtalan falu olyan nevet őriz, ami azt sugallja, létrejöttük erdőirtás eredménye. Az ipari forradalom nem jöhetett volna létre a földművelés és a környezet megzabolázásának kettős előkészítő tevékenysége nélkül. Mi, északnyugatiak saját életünket ebben a folyamatban tettük jobbá. Gazdagabbak vagyunk, tovább élünk. Mégsem folytatható ez örökké. És most elmondjuk az afrikaiaknak. Megállj! Ezt láttam már. Nem tudtam, mi a válasz, miként lehet a fejlődést és a természet megőrzését kibékíteni. De a kérdést feltettem.

A harmadik, Afrikában tanult igazság számomra az volt, hogy a kulturális különbségek az eltérő örökség és környezet szülöttei. A Bwamba-kultúra ugyanolyan jó, mint az eszkimó, az ősmagyar vagy a cseroki. Ezek egyike sem ér sokat a sugárhajtású gépek, lövegek, gépfűrészek, a mikroszkóp és a futó-

szalag korában. Fájdalmas lehet egy kultúra feladására kényszerülni. Ám ha egy embercsoport a változásnak való ellenállás mellett dönt, el fog tűnni. Génjeik csak úgy maradnak fenn, ha hódítók megtermékenyítik asszonyaikat. Hűségessé lenni egy kultúrához, hagyományhoz, valláshoz talán becsülni való, a legcsodásabb művészetben megörökítendő dolog. A Bibliában vannak rá példák. Ilyen Massawa városának esete. Vagy a szabin nők elrablása. Amikor a németek megsemmisítették a magyarok portyázó csapatait, és a hét túlélő visszatért a Kárpát-medencébe, asszonyaik és gyerekeik leköpték őket. Ezt követően a magyarok mégis megváltoztatták kultúrájukat, és azóta is élnek. És egyik sarjuk – ha nem is a gének, de a kultúra tekintetében – most ott ül Kampalában a Kololo-hegyen a teraszon, és elmélkedik.

Asszonyom a hármaversenyt játssza. Én Lusakára gondolok. Zambia és Uganda között óriási a különbség. A különbséget a környezeti és történelmi eltérések diktálták. Ez volt a negyedik lecke, amit Afrikának köszönhettem. Itt értettem meg, hogy a történelmet a környezet alakítja. És ez nem tautológia. Egy adott körülmények között élő nép megszerzett válaszkészletének megfelelően talán más és más módon ad feleleteket. Nem szerettem a történelem biológiai megközelítését, de úgy gondoltam, a szerzett immunitás jó példa erre.

Magamban hordtam a magyarság tapasztalatát. Történelmem átjárt engem, e negyven év során tudáseggyütttest szívtam magamba, immúnis lettem. Azt gondoltam, immúnis vagyok a frázisokkal, szlogenekkel, a politika szóözünnével szemben. Az immunrendszerem, melyet Hitler, Sztálin, a pápák és az amerikaiak felerősítettek, s tovább szilárdított az olvasás, olvasás és olvasás, akkori reményeim szerint nem fogja megengedni, hogy megfertőzzenek az „izmusok”.

Erényesebben hagyom-e el Ugandát, mint ahogy megérkeztem? Az ellenkező nemmel szemben gyenge voltam, jóllehet azt hittem, egy s másban fejlődtem. Úgy gondoltam, kicsit, nagyon kicsit szerényebb is vagyok. A szerénység a magammal szembeni fokozottabb szkepticizmus alakjában jelentkezett. Talán ugyanebből az okból voltam kevésbé hiú, mint korábban. Tudatában voltam, hogy még mindig igen szertelen vagyok; híján voltam a higgadtságának. Szerettem volna olyan lenni, mint Asszonyom, aki a csapásokkal, izgalmakkal szemben is mindig ugyanazt a kiegyensúlyozottságot volt képes tanúsítani.

Tudtam, nem vagyok mohó, soha nem is voltam. És kapzsi? Nem igazán. Kiválóság, egy szentember?

Természetesen nem. A feleséggel, a nővel, a gyerekekkel, a családdal, erkölccsel kapcsolatos kérdésektől eltekintve legnagyobb bűnöm a lenézés volt. Lenéző magatartásom nem büszkeségből fakadt. Egyfajta filozófiai jellegű igazságosság eredménye volt. Nem én voltam az igaz, hanem az ügy, amit képviseltem. Abban az időben még nem jöttem rá, hogy az inkvizíció terrorja ugyanebből a téves elképzelésből származott. Lenéző viselkedésem időnként, de nem túl gyakran, haragba torkollott. Nem estem kétségbe. Úgy gondoltam, ha a mérsékletben, türelemben, körültekintésben hiányt szenvedek is, legalább van bennem kitartás. A vitában igyekeztem könnyörületes lenni, de nem az ostobaságig.

Remény? A reménynek bővíben voltam. „Dum Spiro, Spero” – mondták a rómaiak. Amíg élek, remélek. Róma híres sztoikusai, Cicero és Seneca hasonlóképpen foglaltak állást. Sosem adtam fel a reményt. Mégis, volt ebben valamiféle nemtörődöm-ség. Együtt járt vele az a képzet, hogy a dolgok majd valahogy megoldódnak, s a „valahogy” itt azt jelentette, hogy elkötelezettségem, döntésem, hozzájárulásom, tudatos cselekvésem nélkül.

Közelt a karácsony. A tanszék tiszteletemre összejövetelt szervezett. Kollégáim nevében McAdam nyújtotta át búcsúajándékukat: a tanszék minden tagja által aláírt Uganda-atlaszt. Az atlasz átadásakor McAdam emlékeztetett az országgal kialakított bensőséges viszonyomra, s azt mondta, a térképek jól tették volna, ha engem is megkérdeznek. Méltányoltam az ajándékot, úgyszintén méltányoltam a hozzáfűzött szavakat. Kollégáim nem is tudhatták, mennyire jólesett nekem, amit adtak.

Ölemben az atlaszsal üldögéltem a teraszon. Poozey és Oscar a lábaimnál hevert. Idegesek voltak.

Jegyzetek

1. Göncz Árpád fordítása.
2. Okot p'Bitek ugandai író-költő *Lawino éneke (Egy elhanyagolt asszony*

A kutyák olvastak a jelek között, tudták, nagy változások várhatóak. A közömbös James papagáj igyekezett túloldítani a hegedűszót.

Oldalról oldalra átnéztem az atlaszt. Igen, itt, a csúcson is voltam, amott hagyta el Ugandát a Nílus. Igen, többé-kevésbé ismertem a geológiát és a földtörténetet. Igen, sok helyen láttam a Nílust, és a Nílusba vezető folyókat: átkeltem a Kagerán, bárkával utaztam a Kaningán, átgázoltam a Kataongán, és úsztam a Mpangában. Igen, mindegyik parkban, a legtöbb tájvédelmi körzetben megfordultam. Igen, láttam a regisztrált összes nagyobb emlőst, a vegetáció minden típusát, ellátogattam a legtöbb erdő-ségbe. Láttam az összes jelentősebb kultúrnövényt, megtanultam, mire van szükségük, mik a kártevőik. Találkoztam különféle marhatenyésztő népekkel, felismertem jószágaik eltérő fajtáit. A térképen ábrázolt szinte valamennyi úton autóztam, az összes körzetben jártam. Utaztam levegőben, vízen, vasúti sínen, autón, kerékpáron, gyalog és lóháton. Ismertem a fontosabb törzseket, beszéltem egy kicsit Lutoro, Lukonjo és Kiganda nyelveken.

Hirtelen rájöttem, hogy Ugandát minden más országnál jobban ismerem: jobban, mint Magyarországot, Németországot – Amerikát már nem is említve. Uganda az én országommá vált, azzal, hogy figyelmemet teljesen lekötötte. Csodáltam. Kész voltam otthagyni, ugyanakkor biztos voltam benne, hogy emlékeim között fennkölt képet fogok őrizni róla. Mindem okom megvolt rá, hogy hálás legyek neki. Uganda tanított megértenem a természet finomra hangolt illeszkedését, valamint a kultúra és a természet kapcsolatának erejét. S Uganda volt az a hely is, ahol tanulni, megismerni kezdtem magam, ahol elkezdtem felnőni.

siráma) című alkotása 1966-ban jelent meg először. Az acsoli nyelven írt kötetet a szerző maga fordította angolra.